

कुटजगति स्त्री “कुटजगतिर्नजौस्तस्तसौ गुरुः” ६०२०टी०
उक्ते कन्दोभेदे

कुटजपुटपाक ५० चक्रदत्तोक्ते अतिसाररोगनाशके औषध भेदे
यथा “स्निग्धं घनं कटजवल्कलमजन्तुजग्धमादाय तत्क्षण-
मतीव च पाचयित्वा । जम्बू पलाशपुटतण्डुलतोयसिक्तं
वद्ध कुशेन च बहिर्घनपङ्कलिप्रभम् । सुखिन्नमेतद्वपीड्य
रसं गृहीत्वा क्षौद्रेण युक्तमतिसारवते प्रदद्यात् ।
क्षणातिपुच्छमतपूजित एष योगः सर्वतिसारहरणेष्व-
यमेव राजा” ।

कुटजरस ५० चक्र० उक्ते अर्शेनाशके रसभेदे यथा—

“कुटजत्वचो विपाच्य शतपलमाद्रिं महेन्द्रसलिनेन । यावत्
स्यादरसं तद्द्रव्यं खररुस्ततो प्याडाः । सोचरसः सम-
ङ्ग फलिनी पलाशिभिस्त्रिभिस्तैश्च । वत्सकबीजं तल्यं
चूर्णीकृतमत दातव्यम् । प्लोतुकाधितः सान्द्रः सरसो
दर्श प्रलेपनो प्याह्यः । मात्राकालोपहिता रसक्रियैषा
जयत्वष्टृक्क्षौवम् । क्षागलीपयसा युक्ता पेया मण्डेनाथ-
वा यथाग्निबलम् । जीर्णौषधश्च शालीन् पयसा क्षागेन-
भुञ्जीत । रक्तं गुदजातोसारं शूलं साष्टयुजो नि-
हन्त्यागु । बलेवच्च रक्तपित्तं रसक्रियैषा ह्यभयभागम्” ।

कुटजलेह ५० चक्रदत्तोक्ते अतिसारनाशके लेहभेदे यथा
“शतं कुटजमूलस्य क्षुण्णं तोयार्पणैः पचेत् । काये पादा-
वशे पेक्षितं लेहं पूते पुनः पचेत् । सौवर्चलयवक्षारवि-
डसैश्चयपिप्पलीम् । धातकीन्द्रयवाजाजीर्णं दत्त्वा पल-
द्वयम् । लिहादरमात्रं तत् शीतं क्षौद्रेण संयुतम् ।
पक्तापक्वमतीसारं नानावर्णं सवेदनम् । दुर्वारं ग्रहणी-
रोगं जयेच्चैव प्रवाहिकाम्” ।

अर्शेनाशके ततोक्ते २लेहभेदे च यथा—

“कुटजत्वक्पलशतं जलक्षौणे विपाचयेत् । अष्टभागाव-
शिष्टन्तु कपायमवतारयत् । वस्तुपूर्तं पुनः काष्ठं पचक्षेहे-
त्वमागतम् । भक्ष्मातकविडङ्गानि त्रिकटुलिफलान्था ।
रसाञ्जनं चित्तकञ्च कुटजस्य फलानि च । वचामतिविषां
त्रिलं प्रत्येकञ्च पलं पलम् । त्रिंशत्पलानि गुडस्य चूर्णी
कृत्य निधापयेत् । मधुनः कुडवं दद्यात् हतस्य कुड्वन्-
था । एष लेहः शमयति चाशैरक्तसमुद्भवम् । यातिकं
पैत्तिकञ्चैव सौक्ष्मिकं सान्निपातिकम् । ये च दुर्नामजा
रोगास्तान् सर्वान् नाशयत्यपि । अस्त्रपित्तमतीसारं
पाण्डुरोगमरोचकम् । ग्रहणीमार्दवं कार्श्यं श्वयम्
कामजामपि । अनुपानं हतं दद्यात् मधु तक्रं जलं

पयः । रोगानीकविनाशाय कौटजो लेह उच्यते” ।

कुटजबीज न० ६त० । इन्द्रयवे भावप्र० ।

कुटजा स्त्री “सजसा भवेदह सगौ कुटजाख्यम् ६०२०उक्त-
लक्षणे कन्दोभेदे

कुटजाद्यष्टत न० चक्रोदत्तोक्ते शूलादिरोगनाशके हतभेदे
यथा “कुटजफलवल्कलकेशरनीलोत्पललोध्रधातकीक-
ल्कैः । सिद्धं हतं विधेयं शूलरक्तार्शसां भिषजा” ।

कुटजाष्टक ५० चक्रदत्तोक्ते अतिसारादिरोगनाशके औषध-
भेदे यथा “तुलामथार्द्रां गिरिमाक्षकायाः संक्षुद्य पक्ता रस-
माददीत । तस्मिन् सुपूते पलसाम्भतानि क्षुण्णानि पिष्ट्वा
सह शाल्मलेन । पाठां समङ्गातिविषां सवस्तुं विल्वं
च पुष्पाणि च धातकीनाम् । प्रक्षिप्य भूयो विपचेत् त-
तावत् दर्शप्रलेपः खररससु यावत् । पीतस्त्वसौ काल-
विदा जलेन मण्डेन वा ज्ञापयसाऽथवाऽपि । निहन्ति
सर्वं त्वतिसारस्यम् क्षणं सितं लोहितपीतकं वा ।
दोषं ग्रहण्या विविधं च रक्तं शूलं तथार्शसि सशो-
णितानि । असृग्दरश्चैवमसाध्यरूपं निहन्त्यवश्यं कुट-
जाष्टकोऽयम् ।

कुटन्नट ५० कुटन् सन् नटति नट-अच् । १श्योनाकृष्टे
(योना) अमरः २कैयर्त्तीकुस्तके (केशर) न० अमरः अत-
कुटन्नक इति पाठान्तरम्

कुटप ५० कुट-कपन् । १सुनौ २गृहसमीपस्योपपत्ते, ३कुड-
वरूपमानभेदे च । ४पद्मे न० हेम० [अमरटीका

कुटर ५० कुट-करन् । मन्थानदण्डस्यरज्जुबन्धनस्तम्भे

कुटर ५० कुट-अरु । वस्तुगृहे (कानात्) उज्ज्वलः तस्य
कौटिलप्रकरणयोगप्रत्वात्तथात्वम् । [(नेयोडि) रत्नमा०

कुटरुणा स्त्री कुटेपु हृष्टोत्तरुणा शक० । त्रिधितायाम्

कुटल न० कुट-कलच् । (चाल) छदिपि पटले हारा० ।

कुटहारिका स्त्री कुटं घटं हरति हृ-एल् अत इत्यम् ।

दास्यां हेम० । १वटस्य हारकमात्रे त्रि० । कुटहारकः

कुटि स्त्री कुट-इन् । गृहे “ब्रह्महा द्वादश समाः कुटं

कृत्वा वने वसेत्” मनुः वा डीप् । “बट्टकुट्यां प्रभात-

हत्तान्तमनुहरति” खण्ड० कुटीचकः कुटीचरः । भावे

इन् । २कौटिल्ये स्त्री वा डीप् “भु कुटीकुटिलात्तस्याः”

देवीमा० । ३हृष्टे ५०शब्द रत्ना० ४देहे ५०सं०कौ० अत्यार्थं

क कुटिका क्षुद्रगृहे(कुडे) स्त्री “शिरसोरुण्डनादापि

न स्थानकुटिकासनात् । भा०, व०, १२४५४, ५कर्त्तरि

इन् । ५कौटिल्यात्तिन्ते त्रि० ।